

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

การกำหนดอายุความคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ
ของเจ้าหน้าที่ของรัฐภายใต้หลักนิติธรรม

จัดทำโดย นายสัญญาชัย จุลมนต์
รหัส ๖๑๐๖๔๕

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๖
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

การกำหนดอายุความคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ ของเจ้าหน้าที่ของรัฐภายใต้หลักนิติธรรม

สัญญาชัย จุลมนต์^๑

๑. ความนำ

การทุจริตถูกมองว่าเป็นความล้มเหลวอย่างหนึ่งของการเมืองแบบประชาธิปไตยและเป็นปัญหาในระดับสากล รวมถึงเป็นปัญหาที่หยั่งลึกในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ดังนั้น การแก้ปัญหาการทุจริตจึงเป็นวาระสำคัญที่จะต้องแก้ไขให้ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยในแผนยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ระยะที่ ๓ พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔ มีแผนยุทธศาสตร์ทั้งสิ้น ๖ ยุทธศาสตร์ โดยในยุทธศาสตร์ที่ ๕ คือการปฏิรูปกลไกและกระบวนการปราบปรามการทุจริต มุ่งเน้นการปรับปรุงและพัฒนาทุกด้านของการปราบปรามการทุจริตทั้งระบบให้สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักนิติธรรม (rule of law) และตามแนวทางของอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ.๒๐๐๓ (The United Nations against Corruption : UNCAC) สำหรับการแก้ไขกฎหมายเรื่องกำหนดอายุความคดีอาญาทุจริตถือเป็นหนึ่งในข้อเสนอการปฏิรูปกลไกและกระบวนการปราบปรามการทุจริต ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาและวิเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขเรื่องอายุความคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับคดีทุจริตต่อไป

๒. อายุความคดีอาญา

ในการศึกษาถึงการกำหนดอายุความในการดำเนินคดีอาญาประเภทคดีทุจริตนั้น มีความจำเป็นต้องเข้าใจถึงความหมายของอายุความคดีอาญาเสียก่อน สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย (Civil law) แม้ไม่มีการกำหนดคำนิยามที่ชัดเจนไว้ แต่ก็ได้มีการกล่าวถึงอายุความไว้ในประมวลกฎหมายอาญาหมวด ๙ ทั้งนี้ มีนักวิชาการและนักกฎหมายได้ให้ความหมายและลักษณะของอายุความคดีอาญาจากการตีความจากบทบัญญัติไว้ดังนี้

ศาสตราจารย์จิติ ดิงศภัทย์^๒ ได้กล่าวถึงอายุความคดีอาญาไว้ว่า “ประมวลกฎหมายอาญาหมวด ๙ ว่าด้วยอายุความ มีบทบัญญัติเรื่องกำหนดเวลาฟ้องคดีอาญา กำหนดเวลาฟ้องคดีกักกัน กำหนดเวลาล่วงเลยการลงโทษ และล่วงเลยการบังคับค่าปรับ การกักกันและการทำทัณฑ์บนไว้ใน

^๑ กรรมการบริษัท การบาวกรุ๊ป จำกัด (มหาชน); นิติศาสตรบัณฑิต และนิติศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยรามคำแหง)

^๒ จิติ ดิงศภัทย์, กฎหมายอาญาภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๖), น.๑๒๗๑.

หมวดเดียวกัน แต่ในทางวิชาการเป็นอายุความฟ้องคดีอาญาส่วนหนึ่ง และเป็นกำหนดเวลาล่วงเลย การลงโทษอีกส่วนหนึ่งรวมทั้งวิธีการเพื่อความปลอดภัย”

ศาสตราจารย์ ดร.คณิต ณ นคร^๓ ได้แบ่งอายุความเป็น ๒ ประเภท คือ “อายุความฟ้องร้อง” และ “อายุความล่วงเลยการลงโทษ”

ศาสตราจารย์ หยุด แสงอุทัย^๔ ได้จำแนกอายุความคดีอาญาออกเป็น อายุความฟ้องร้อง อายุความในการฟ้องขอให้กักกัน อายุความล่วงเลยการลงโทษ อายุความล่วงเลยการยึดทรัพย์สินใช้ ค่าปรับ หรือการกักขังแทนค่าปรับ อายุความล่วงเลยการใช้บังคับ วิธีการเพื่อความปลอดภัย

แม้ความเห็นในทางวิชาการจะเห็นว่าอายุความฟ้องคดี กับอายุความในการฟ้องขอให้กักกัน และอายุความล่วงเลยการลงโทษจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่ง^๕ ที่เห็นว่าเมื่อพิจารณาตามมาตรา ๙ ลักษณะ ๑ ของประมวลกฎหมายอาญา สามารถจำแนกอายุความได้เป็น ๒ ประเภท คือ อายุความฟ้องคดีและขอให้นำวิธีการเพื่อความปลอดภัยมาใช้ กับอายุความล่วงเลยการลงโทษและบังคับใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัย

ฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่า อายุความคดีอาญา หมายถึง กำหนดระยะเวลาฟ้องคดีอาญาเพื่อจะนำตัวผู้ที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดมาพิสูจน์ว่าได้กระทำความผิดจริงตามที่ถูกกล่าวหาหรือไม่ หากพ้นระยะเวลาตามที่กฎหมายกำหนดจะไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้

๒.๑ ประเภทของอายุความคดีอาญา

จากการให้ความหมายของอายุความคดีอาญาข้างต้น อาจแบ่งประเภทหรือขอบเขตของอายุความคดีอาญาได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่

- (๑) อายุความฟ้องร้องกรณีผู้ต้องหาหลบหนีก่อนฟ้อง
- (๒) อายุความฟ้องร้องกรณีจำเลยหลบหนีระหว่างการดำเนินคดี
- (๓) อายุความบังคับโทษหรือกำหนดเวลาล่วงเลยการลงโทษกรณีจำเลยหลบหนีหลัง

ศาลมีคำพิพากษา

๒.๒ ลักษณะของอายุความคดีอาญา

เรื่องอายุความนั้นไม่ว่าจะเป็นกฎหมายในระบบกฎหมายใด ล้วนแล้วแต่มีแนวคิดในการกำหนดอายุความที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือได้นำหลักนิติธรรม (rule of law) มาเป็นแนวคิด

^๓คณิต ณ นคร, *กฎหมายอาญาทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๗), น.๔๔๓.

^๔หยุด แสงอุทัย, *กฎหมายอาญาภาค ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๗), น.๒๒๔-๒๒๕.

^๕โปรดดู เกียรติจิตร วัจนะสวัสดิ์, *คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค ๑*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ พลสยาม พรินติ้ง(ประเทศไทย), ๒๕๕๑) น.๗๒.)

พื้นฐานไว้กว้างๆว่าควรจะมีการกำหนดอายุความเอาไว้เพื่อคุ้มครองสิทธิของจำเลยและคุ้มครองระบบยุติธรรม อย่างไรก็ตามการจะกำหนดระยะเวลายาวหรือสั้นจะต้องคำนึงถึงประเภทและลักษณะความร้ายแรงของการกระทำผิด รวมถึงข้อยกเว้นที่จะไม่กำหนดอายุความ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ ซึ่งอาจแบ่งได้ดังนี้

(๑) การกำหนดอายุความตามฐานความผิดหรือตามลักษณะของการกระทำความผิด

(๒) การกำหนดอายุความตามการลงโทษหรือตามลักษณะของโทษ อาจพิจารณาได้เป็น ๒ ลักษณะคือ ความผิดที่ติดอยู่กับผลของการกระทำ และความผิดที่ไม่ติดอยู่กับผล

สำหรับประเทศไทย ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๙๕ เป็นบทกำหนดอายุความของความผิดอาญาทุกฐานโดยกำหนดให้เริ่มนับอายุความในคดีอาญานับแต่วันที่กระทำความผิด และกำหนดอายุความสูงสุด ๒๐ ปี สำหรับความผิดต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุก ๒๐ ปี^๖

๓. หลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับอายุความคดีอาญา

หลักนิติธรรม (rule of law) เป็นหลักการพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใด ๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม^๗

จากการศึกษากฎหมายของต่างประเทศพบว่า ในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common law) มีการนำเรื่องอายุความนั้นมาใช้เพื่อความเป็นธรรม และเพื่อความแน่นอนในการดำเนินคดี อันเป็นหลักการสำคัญของหลักนิติธรรม ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างจากนิติรัฐ^๘ เช่น ในกฎหมายของอังกฤษ และในรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาเนื่องจากพยานหลักฐานนั้นอาจสูญหายไปตามกาลเวลา ฉะนั้นในมุมมองด้านการพิสูจน์พยานหลักฐานหากปล่อยให้การฟ้องคดีอาญาสามารถ

^๖ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๙๕ ในคดีอาญา ถ้ามิได้ฟ้องและได้ตัวผู้กระทำความผิดมายังศาลภายใน กำหนดดังต่อไปนี้ นับแต่วันกระทำความผิด เป็นอันขาดอายุความ

(๑) ยี่สิบปีสำหรับความผิดต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุก ยี่สิบปี

(๒) สิบห้าปีสำหรับความผิดต้องระวางโทษจำคุกกว่าเจ็ดปีแต่ยังไม่ถึงยี่สิบปี

(๓) สิบปีสำหรับความผิดต้องระวางโทษจำคุกกว่าหนึ่งปีถึงเจ็ดปี

(๔) ห้าปีสำหรับความผิดต้องระวางโทษจำคุกกว่าหนึ่งเดือนถึงหนึ่งปี

(๕) หนึ่งปีสำหรับความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งเดือนลงมา หรือต้องระวางโทษอย่างอื่น

ถ้าได้ฟ้องและได้ตัวผู้กระทำความผิดมายังศาลแล้ว ผู้กระทำความผิดหลบหนีหรือ วิกลจริต และศาลสั่งงดการพิจารณาไว้จนเกินกำหนดดังกล่าวแล้วนับแต่วันที่หลบหนีหรือวันที่ศาลสั่ง งดการพิจารณา ก็ให้ถือว่าเป็นอันขาดอายุความเช่นเดียวกัน

^๗ คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ, หลักนิติธรรม The Rule of Law ความหมาย สำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม, กันยายน ๒๕๕๗

^๘ ณรงค์เดช สรุโฆษิต, “หลักนิติธรรมกับการยุบพรรคการเมืองและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 237 วรรคสอง” วารสารกฎหมาย ปีที่ 29 ฉบับที่ 1/ฉบับพิเศษ (2555) น. 215–256.

กระทำได้โดยไม่มีกำหนดระยะเวลาเอาไว้ อาจทำให้การค้นหาพยานหลักฐานเป็นไปด้วยความยากลำบาก และอาจเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นได้เพราะข้อเท็จจริงอาจเลือนหายไปตามกาลเวลา อีกทั้งควรดำเนินคดีกับเรื่องที่ยังเกิดขึ้นในปัจจุบันไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมาเป็นเวลานาน

หากมองในมุมของสิทธิผู้กระทำผิด เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดมานานแล้ว ผู้กระทำผิดเกิดสำนึกผิด ก็ไม่ควรมองย้อนกลับไปถึงสิ่งที่ผู้กระทำผิดเคยได้กระทำไว้นานแล้ว เพราะการที่ผู้กระทำผิดต้องหลบหนีการจับกุมเพื่อนำมาตัวมาลงโทษเป็นเวลานานจนกระทั่งขาดอายุความก็ถือได้ว่าเป็นการลงโทษที่เพียงพอแล้ว อาจกล่าวได้ว่า การหนีคดีอาญาก็เสมือนจำเลยได้ถูกลงโทษอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว ถือเป็นการเปิดให้ผู้กระทำความผิดได้มีโอกาสกลับตัว

นอกจากนี้ผลดีของการกำหนดอายุความยังเป็นการบังคับให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเร่งทำการสืบสวนหาพยานหลักฐานโดยเร็ว เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ดังภาษิตกฎหมายที่ว่า “ความยุติธรรมที่ล่าช้าคือการปฏิเสธความยุติธรรม” (Justice delayed is justice denied) ภาษิตดังกล่าวได้รับแนวความคิดจากมหากฎบัตร (Magna Carta) ข้อ ๔๐ ว่า “To none will we sell, to none will we deny, or delay, the right of justice”^๔

จากแนวความคิดดังกล่าวมาข้างต้น ในเรื่องของการพิสูจน์พยานหลักฐาน สิทธิของผู้กระทำผิด การเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดได้กลับตัว หรือความรวดเร็วของกระบวนการยุติธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นแนวคิดทางกระบวนการยุติธรรมในรูปแบบ “กระบวนการนิติธรรม (Due process Model)” ที่นำมาเป็นแนวคิดในการกำหนดอายุความในคดีอาญา

ส่วนในกลุ่มประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (civil law) ได้มีการกำหนดเรื่องอายุความไว้ในประมวลกฎหมาย เพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการฟ้องคดีอาญาในแต่ละประเภท เพื่อสร้างสมดุลทั้งการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control) และการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลจากการผิดพลาดของกระบวนการ (Due process) ตามหลักการประกันสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา

๔. คดีอาญาทุจริตและประพฤตินิชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

๔.๑ ความหมายของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ณ ปัจจุบัน มีกฎหมายหลายฉบับกำหนดเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของรัฐไว้ ที่สำคัญได้แก่ กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประมวลกฎหมายอาญา และกฎหมายว่าด้วยความผิดของพนักงานในองค์การหรือหน่วยงานของรัฐ

^๔Judiciary of England and Wales, Lord Dyson, Master of Rolls delay too often defeats justice the law society, Magna Carta event. ๒๒ April ๒๐๑๕. Available in <https://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/๒๐๑๕/๐๔/law-society-magna-carda-lecture.pdf>.

“เจ้าหน้าที่ของรัฐ” หมายความว่า ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการหรือพนักงานส่วนท้องถิ่นซึ่งมีตำแหน่ง หรือเงินเดือนประจำ พนักงานหรือบุคคลผู้ปฏิบัติงานในรัฐวิสาหกิจหรือหน่วยงานของรัฐ ผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นซึ่งมิใช่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ และให้หมายความรวมถึงกรรมการ อนุกรรมการ ลูกจ้างของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐ และบุคคลหรือคณะบุคคลซึ่งใช้อำนาจหรือได้รับมอบให้ใช้อำนาจทางการปกครองของรัฐในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งขึ้นในระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือกิจการอื่นของรัฐ

“เจ้าพนักงาน” หมายความว่า บุคคลซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นเจ้าพนักงานหรือได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ไม่ว่าจะประจำหรือครั้งคราว และไม่อาจจะรับค่าตอบแทนหรือไม่

“พนักงานในองค์กรของรัฐ”^{๑๐} หมายความว่า ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ กรรมการหรือบุคคลผู้ปฏิบัติงานในองค์กร บริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลหรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น ซึ่งทุนทั้งหมดหรือทุนเกินกว่าร้อยละห้าสิบเป็นของรัฐ โดยได้รับเงินเดือนหรือประโยชน์ตอบแทนอย่างอื่นจากองค์กร บริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลหรือหน่วยงานนั้น ๆ ทั้งนี้ นอกจากผู้เป็นเจ้าพนักงานอยู่แล้วตามกฎหมาย

กล่าวโดยสรุป ศาสตราจารย์ ดร.ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ ให้ความหมายของ “เจ้าพนักงานของรัฐ”^{๑๑} ไว้ว่า

(๑) บุคคลซึ่งกฎหมายระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นเจ้าพนักงาน หรือเจ้าพนักงานอื่น ๆ ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เป็นต้น

(๒) บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัติราชการ ไม่ว่าจะประจำหรือชั่วคราวและไม่อาจจะได้ประโยชน์ตอบแทนเพื่อการนั้นหรือไม่

๔.๒ ความหมายของการทุจริตและประพฤตินิষอบ

คำว่าทุจริต หรือ Corruption ในภาษาอังกฤษนั้น ตาม black law dictionary ให้หมายความว่า เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นการกระทำที่ชั่วและฉ้อโกง โดยมีเจตนาที่หลีกเลี่ยงกฎหมายรวมทั้งการกระทำที่ขัดต่อตำแหน่งหน้าที่และสิทธิของผู้อื่น นอกจากนี้ยังหมายถึง

^{๑๐} พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดของพนักงานในองค์การหรือหน่วยงานของรัฐ พ.ศ.๒๕๐๒

^{๑๑} ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาคความผิดและโทษ, ๒๕๖๑

การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งประชาชนไว้วางใจกระทำผิดต่อหน้าที่ราชการโดยการรับหรือยอมรับเพื่อประโยชน์สำหรับตนเองหรือผู้อื่น^{๑๒}

คำว่า ทุจริต ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑(๑) หมายถึงเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มีควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น

ยังมีการให้ความหมายของคำว่าตุจริตไว้อีกมากมาย กล่าวโดยสรุป คำว่า “ตุจริต” หมายถึง การกระทำที่ขัดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการและสิทธิของผู้อื่นอันเป็นการหลีกเลี่ยงกฎหมายหรือมาตรฐานจริยธรรม^{๑๓} เพื่อให้ได้มาซึ่งกำไร หรืออภิสิทธิ์ เพื่อประโยชน์ตนเองและพวกพ้อง โดยมีชอบ และหมายความรวมถึงการรับหรือยอมรับสินบนสำหรับตนเองหรือผู้อื่น เนื่องจากการที่ตนได้รับความไว้วางใจจากประชาชน หรือการที่ตนมีหน้าที่ มีข้อสังเกตว่ามาตรา ๑๕๗ “...ปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด...” ก็รวมอยู่ในความหมายของคำว่าตุจริตตามนิยามข้างต้นด้วย

ดังนั้น คำว่า “คดีทุจริตและประพฤติมิชอบ” ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญา คดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ.๒๕๕๙

มาตรา ๓ หมายความว่า

“(๑) คดีอาญาที่ฟ้องให้ลงโทษเจ้าหน้าที่ของรัฐในความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการหรือความผิด ต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรมตามประมวลกฎหมายอาญา ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่หรือทุจริต ต่อหน้าที่ตามกฎหมายอื่น หรือความผิดอื่นอันเนื่องมาจากการประพฤติมิชอบ

(๒) คดีอาญาที่ฟ้องให้ลงโทษเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลที่กระทำความผิดฐานฟอกเงินที่เกี่ยวข้องกับ ความผิดตาม (๑) หรือกระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ กฎหมายว่าด้วยการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ หรือกฎหมายอื่นที่มีวัตถุประสงค์ในการป้องกัน และปราบปรามการทุจริตหรือประพฤติมิชอบ

(๓) คดีอาญาที่ฟ้องให้ลงโทษบุคคลในความผิดเกี่ยวกับการเรียก รับ ยอมจะรับ หรือให้ ขอให้ รับว่าจะให้ทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใด หรือการใช้กำลังประทุษร้าย ชูเชื้ญว่าจะใช้กำลังประทุษร้าย หรือใช้อิทธิพลเพื่อจูงใจหรือข่มขืนใจให้เจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการ ไม่กระทำการ หรือประวิงการกระทำใด ตามประมวลกฎหมายอาญาหรือกฎหมายอื่น

^{๑๒} Black law dictionary, ๑๙๗๙, หน้า ๕๐

^{๑๓} Van Roy, Edward. “On the Theory of Competition”, *Economic Developing and cultural Change*, Vol ๑๙, No.๑ October ๑๙๗๐.

(๔) คดีอาญาที่ฟ้องขอให้ลงโทษเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลตามกฎหมายที่กำหนดให้เป็นคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

(๕) คดีอาญาที่ฟ้องขอให้ลงโทษบุคคลที่ร่วมกระทำความผิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคล ตาม (๑) ถึง (๔) ไม่ว่าในฐานะตัวการ ผู้ใช้ ผู้สนับสนุน หรือผู้สมคบ

(๖) คดีเกี่ยวกับการจงใจไม่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบ หรือจงใจยื่นบัญชีและเอกสารดังกล่าวด้วยข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อเท็จจริงที่ควรแจ้งให้ทราบ

(๗) คดีร้องขอให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดินเพราะเหตุรั่วรายผิดปกติหรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น ผิดปกติ

(๘) กรณีที่มีการขอให้ศาลดำเนินกระบวนการพิจารณาอย่างหนึ่งอย่างใดก่อนยื่นฟ้องหรือยื่นคำร้องขอ ตาม (๑) ถึง (๗)”

รูปแบบการทุจริตนั้นมีหลายรูปแบบ โดยรูปแบบการทุจริตมีทั้งที่เกิดจากการทุจริตของข้าราชการ การร่วมกันทุจริตของนักธุรกิจและข้าราชการ โดยอาศัยช่องว่างของกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ได้แก่^{๑๔}

๑). การทุจริตของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดซื้อจัดจ้าง (Procurement kickback) เป็นการทุจริตที่เกิดขึ้นจากการใช้กฎหมายและกฎระเบียบที่มีอยู่โดยการแสวงหาประโยชน์ของกลุ่มบุคคลที่มีผลประโยชน์ร่วมกันได้แก่ ข้าราชการและพ่อค้า เช่น มีการกำหนดสเปกการรวมตัวกันของผู้ประกวดราคาหรือการฮั้ว

๒). การแสวงหาประโยชน์จากการให้บริการประชาชน ได้แก่การรับหรือเรียกสินบน หมายถึงกรณีที่เจ้าหน้าที่เรียกร้อยเอาทรัพย์สินหรือประโยชน์จากผู้อื่นโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือกรณีที่ผู้อื่นหยอหยินทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ให้เจ้าหน้าที่ เพื่อให้ใช้อำนาจทางกฎหมายทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นประโยชน์แก่ตน หรือที่เรียกกันว่า“ค่าน้ำร้อนน้ำชา” หรือ“เงินใต้โต๊ะ” รวมถึงการรับของขวัญที่ไม่ถูกต้อง การบริจาคเพื่อช่วยเหลือในสิ่งที่ผิดกฎหมาย การที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่นำเอาทหารข้าราชการไปใช้ในกิจการส่วนตัว เป็นต้น

๓). การจ่ายสินบนเพื่อให้ได้การผูกขาดกิจการบางประเภทที่ต้องได้รับสัมปทานจากรัฐบาล และการจ่ายเพื่อให้คงสภาพการผูกขาดนั้นไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโครงการขนาดใหญ่ เช่น โครงการก่อสร้าง สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ได้แก่ เชื้อน ท่าอากาศยาน ถนน หลวง ทางรถไฟ หรือระบบการคมนาคมและการขนส่งต่าง ๆ

^{๑๔} เอกสารสังเคราะห์งานวิชาการกลุ่ม หลักสูตร การเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ ๑๘

๔). การทุจริตเชิงนโยบาย เป็นการทุจริตอย่างมีระบบ มีแบบแผนที่ดำเนินการโดยองค์ความรู้และบุคลากรที่มีอำนาจ โดยการออกนโยบายที่มีวัตถุประสงค์มิชอบด้วยกฎหมาย เพราะมีลักษณะผลประโยชน์ขัดกัน และการออกนโยบายที่ชอบด้วยกฎหมายแต่มีการดำเนินการที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย^{๑๕}

๕. ปัญหาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบขาดอายุความและแนวทางแก้ไข

คดีทุจริตเป็นความผิดประเภทที่ต้องใช้ระยะเวลาในการพิสูจน์ความผิดนานเนื่องจากการการทุจริตสามารถกระทำได้หลากหลายรูปแบบและมีความสลับซับซ้อน ซึ่งผู้กระทำความผิดมักเป็นข้าราชการทุกระดับรวมถึงนักการเมือง หรือการร่วมมือกันระหว่างข้าราชการและนักธุรกิจใช้อำนาจตำแหน่งหน้าที่ราชการเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์สำหรับตนเองหรือของผู้อื่น หรือการฉ้อโกงผลประโยชน์ของรัฐมาเป็นประโยชน์ส่วนตัว รวมถึงการมีกฎระเบียบขั้นตอนมากมายในการสอบสวนและรวบรวมพยานหลักฐาน ฉะนั้นในการกำหนดอายุความความผิดอาญาประเภทคดีทุจริตบางฐานความผิดนั้น จึงมีการเสนอแนวทางแก้ไขกฎหมายว่าควรกำหนดให้สามารถขยายอายุความได้ เช่นเดียวกับความผิดฐานค้ามนุษย์ การลักลอบค้ายาเสพติด ดังนั้น การกำหนดอายุความในคดีทุจริตควรจะต้องกำหนดให้มีระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น โดยการขยายอายุความเป็น ๓๐ ปี นับแต่วันที่กระทำความผิด อย่างไรก็ตามต้องมีการศึกษาถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ และโดยคำนึงถึงหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมต่อไป

๕.๑ อายุความคดีทุจริตในกฎหมายของต่างประเทศ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil law ดังนั้นเปรียบเทียบกฎหมายของต่างประเทศในเรื่องอายุความคดีทุจริตที่ใช้ระบบกฎหมายเช่นเดียวกับประเทศไทย โดยประเด็นที่จะต้องพิจารณา ได้แก่ การเริ่มนับอายุความคดีทุจริต และการกำหนดระยะเวลาอายุความคดีทุจริต

- (๑) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาฝรั่งเศส (Code de procédure pénale) มาตรา ๗ กำหนดวันเริ่มนับอายุความตั้งแต่วันที่กระทำความผิด และกำหนดให้อยู่ในช่วงระหว่างอายุความ ๓-๑๐ ปี
- (๒) ประมวลกฎหมายอาญาเยอรมัน (Stafgesetzbuches) มาตรา ๗๘ เอ อายุความให้เริ่มต้นนับแต่เมื่อการกระทำความผิดได้สิ้นสุดลง และกำหนดให้อยู่ในช่วงระหว่างอายุความ ๕-๑๐ ปี

^{๑๕} อุดม รัฐอมฤต และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องการทุจริตเชิงนโยบาย: มาตรการในทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันปัญหาการทุจริตเชิงนโยบายในประเทศไทย

(๓) ประมวลกฎหมายอาญาแห่งประเทศเนเธอร์แลนด์ (Wetboek van Strafrecht) กำหนดให้เริ่มนับอายุความฟ้องร้องคดีมาตรา ๗๑ อายุความให้เริ่มนับแต่วันถัดจากวันกระทำความผิด และกำหนดให้อยู่ในช่วงระหว่างอายุความ ๓-๒๐ ปี

จะเห็นได้ว่า การเริ่มนับอายุความของทั้งสามประเทศล้วนแล้วแต่กำหนดให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันกระทำความผิด และวันถัดจากวันกระทำความผิดสำหรับประเทศเนเธอร์แลนด์ แต่ไม่ปรากฏว่ามีการกำหนดให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันปรากฏพยานหลักฐานแต่อย่างใด และประเด็นระยะเวลากำหนดอายุความทั้งสามประเทศต่างกำหนดอายุความสำหรับคดีทุจริตไม่เกินกำหนดอายุความตามมาตรา ๙๕ ประมวลกฎหมายอาญาของไทย คือไม่เกิน ๒๐ ปี

๕.๒ ข้อเสนอการปรับปรุงกำหนดอายุความในคดีอาญาทุจริต

การกำหนดอายุความในคดีอาญาทุจริตอาจพิจารณาได้เป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

- (๑) ข้อเสนอให้เริ่มนับอายุความของคดีทุจริตตั้งแต่เมื่อปรากฏหลักฐานการทุจริตจากเดิมตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๙๕ ให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันกระทำความผิด^{๑๖}
- (๒) การขยายอายุความเกี่ยวกับการทุจริตบางฐานความผิดเป็น ๓๐ ปี และกำหนดนับอายุความขณะผู้ต้องหาหรือจำเลยหลบหนีจากกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้เป็นไปตามอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต (UNCAC) ข้อ ๒๙ ที่กำหนดให้คดีทุจริตมีอายุความยาวกว่าคดีประเภทอื่น

๕.๓ การแก้ไขกฎหมายมิให้นับอายุความระหว่างผู้ต้องหาหรือจำเลยหลบหนี

ห้ามมิให้มีการนับอายุความในระหว่างที่ผู้ต้องหาหลบหนีกระบวนการยุติธรรม ซึ่งตามกฎหมายไทยได้แก่ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการปราบปรามการทุจริต พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๗๔/๑ พระราชบัญญัติมาตรการของฝ่ายบริหารในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. ๒๕๕๑ มาตรา ๖๑/๑ และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. ๒๕๕๙ มาตรา ๑๓ ล้วนกำหนดห้ามมิให้นับระยะเวลาที่ผู้ถูกกล่าวหาหรือจำเลยหลบหนีไปในระหว่างถูกดำเนินคดีหรือระหว่างการพิจารณาของศาลรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความ

^{๑๖} โปรดดู เชิงอรรถที่ ๕.

๕.๔ การขยายกำหนดอายุความออกไป

ปัจจุบันประเทศไทยได้มีตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญาให้กำหนดอายุความในคดีอาญาสำหรับความผิดฐานทุจริตบางฐานความผิดให้มีอายุความที่ยาวนานขึ้นเป็น ๓๐ ปีนับแต่วันที่กระทำความผิดโดยได้ทำการยกร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่..) พ.ศ. ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างนำร่างดังกล่าวรับฟังความเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งมีหลักการดังนี้

“แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ดังต่อไปนี้

(๑) กำหนดอายุความฟ้องคดีสามสิบปีสำหรับการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการแลความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรม (แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา ๙๕ และเพิ่มมาตรา ๙๕/๑ และมาตรา ๙๕/๒)

(๒) กำหนดมิให้นำระยะเวลาที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยหลบหนีในการกระทำความผิดบางกรณีรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความ โดยต้องไม่เกินกำหนดระยะเวลาสองเท่าของอายุความสำหรับความผิดนั้น (เพิ่มมาตรา ๙๕/๓)

(๓) กำหนดมิให้นำระยะเวลาที่ผู้กระทำความผิดอยู่นอกราชอาณาจักรเข้าไว้ในกำหนดอายุความ (เพิ่มมาตรา ๙๕/๔)

(๔) กำหนดมิให้นำอายุความล่วงเลยการลงโทษมาใช้บังคับในกรณีที่ผู้ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดในความผิดบางกรณีได้หลบหนีไปก่อนที่จะได้รับโทษหรือในระหว่างได้รับโทษแต่ยังไม่ครบถ้วน (แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา ๙๘)”

๖. บทวิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขปัญหาคดีทุจริตขาดอายุความกรณีที่ผู้กระทำความผิดมิได้หลบหนี

๖.๑ แนวทางการเปลี่ยนวันเริ่มนับอายุความจากเดิมที่เริ่มนับแต่วันที่กระทำความผิดเป็นวันที่ปรากฏพยานหลักฐาน

สำหรับประเทศไทยคณะกรรมการกฤษฎีกาได้จัดประชุมเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐ เพื่อรับฟังความเห็นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในข้อเสนอให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันที่คณะกรรมการ ป.ป.ท. หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช เห็นว่ามีพยานหลักฐานเพียงพอรับไว้ได้สวน

ข้อเท็จจริง ตามที่ ศูนย์อำนวยการต่อต้านการทุจริตแห่งชาติ (ศอตช.) เสนอ นั้น ที่ประชุมดังกล่าวได้พิจารณาแล้วเห็นพ้องกันว่า^{๑๗}

“ข้อเสนอแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับอายุความคดีทุจริต โดยให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันปรากฏพยานหลักฐานการทุจริต ของกรมบัญชีกลาง นั้น ไม่อาจกระทำได้ เนื่องจากจะก่อให้เกิดปัญหาทั้งในทางกฎหมายและในทางปฏิบัติ กระทบต่อสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญามากเกินสมควร รวมทั้งไม่สอดคล้องกับหลักกฎหมายของไทยและของต่างประเทศที่ให้เริ่มนับแต่วันกระทำความผิด...

(๑) การยืนยันหลักการกำหนดอายุความตามมาตรา ๙๕ แห่งประมวลกฎหมายอาญา โดยไม่จำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายอื่นใด...”

จากความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาที่มีมติเป็นเอกฉันท์ “ไม่เห็นด้วย” กับข้อเสนอให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันที่ปรากฏพยานหลักฐานการกระทำความผิดในคดี เพราะทำให้เกิดความไม่แน่นอนถือเป็นการยืนยันหลักการกำหนดอายุความตามมาตรา ๙๕ แห่งประมวลกฎหมายอาญาของไทย โดยไม่จำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายในประเด็นดังกล่าว

๖.๒ การขยายกำหนดอายุความคดีทุจริตเป็น ๓๐ ปี

จากการที่คณะกรรมการกฤษฎีกาได้จัดประชุมเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐ เพื่อรับฟังความเห็นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในข้อเสนอให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันที่คณะกรรมการ ป.ป.ท. หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช เห็นว่ามีพยานหลักฐานเพียงพอรับไว้ไต่สวนข้อเท็จจริง ตามที่ ศูนย์อำนวยการต่อต้านการทุจริตแห่งชาติ (ศอตช.) เสนอ นั้น ที่ประชุมมีความเห็นในเรื่องการแก้ไขอายุความในคดีทุจริตให้ยาวขึ้นว่า

“ข้อเสนอแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเกี่ยวกับอายุความคดีทุจริต โดยให้เริ่มนับอายุความนับแต่วันปรากฏพยานหลักฐานการทุจริต ของกรมบัญชีกลาง นั้น ไม่อาจกระทำได้ เนื่องจากจะก่อให้เกิดปัญหาทั้งในทางกฎหมายและในทางปฏิบัติ กระทบต่อสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญามากเกินสมควร รวมทั้งไม่สอดคล้องกับหลักกฎหมายของไทยและของต่างประเทศที่ให้เริ่มนับแต่วันกระทำความผิด แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีประเด็นว่าสมควรจะแก้ไขอายุความในคดีทุจริตให้ยาวนานขึ้นหรือไม่ อย่างไร ดังนี้...

^{๑๗} บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องผลการศึกษาความเป็นไปได้ในการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีทุจริต ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐

(๒) การขยายอายุความสำหรับความผิดที่เกี่ยวกับการทุจริตบางฐานเป็น ๓๐ ปีและกำหนดให้มีการนับอายุความกรณีผู้กระทำความผิดหลบหนีกระบวนกฤษฎีธรรมตามแนวทางของคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญา”

๗. บทสรุปและเสนอแนะ

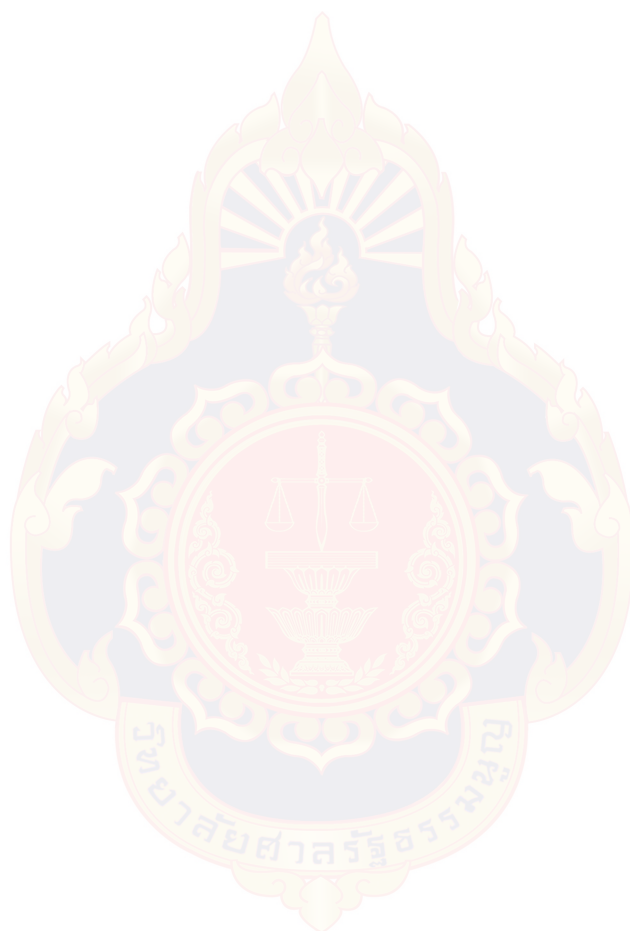
ประเด็นการแก้ไขกำหนดอายุความ ผู้เขียนเห็นด้วยกับความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาที่เสนอให้ขยายอายุความคดีทุจริตเป็น ๓๐ ปี เพราะเป็นแนวทางที่มีความเหมาะสม เนื่องจากปัญหาการทุจริตเป็นปัญหาเรื้อรังมานานของสังคมไทย และมีความสลับซับซ้อนอย่างมากในขั้นตอนของการทุจริต ทำให้มีความยากลำบากในการพิสูจน์พยานหลักฐาน และใช้เวลานานกว่าจะทราบเหตุการณ์ทุจริต และการจะเปลี่ยนวันเริ่มนับอายุความให้นับแต่วันที่ปรากฏพยานหลักฐานก็ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมตามความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกา ดังนั้นแม้จะขยายอายุความให้มากขึ้นกว่าปกติ แต่ก็เป็นการบัญญัติเนื่องจากความจำเป็นของรัฐที่จะป้องกันการใช้อำนาจรัฐในทางที่มิชอบ (Abuse of power) อย่างไรก็ตาม ตามความเห็นของผู้แทนสำนักงานศาลยุติธรรมและผู้แทนสำนักงานอัยการสูงสุดเพิ่มเติมจากความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาว่าควรคำนึงถึงสัดส่วนกับอัตราโทษของความผิดนั้น ๆ ประกอบด้วย เช่น ความผิดตามมาตรา ๑๕๗ แห่งประมวลกฎหมายอาญา จะมีอายุความ ๑๕ ปี นับแต่วันกระทำความผิด ถ้ากำหนดอายุความเป็น ๓๐ ปี ก็จะเพิ่มเป็น ๒ เท่า สมควรกำหนดอายุความให้เหมาะสมโดยอาจเพิ่มขึ้นอีก ๕ ปี เป็นอายุความ ๒๐ ปี เป็นต้น^{๑๘} นั้นผู้เขียนเห็นว่าควรกำหนดอายุความโดยพิจารณาตามฐานความผิดหรือตามลักษณะของการกระทำความผิดโดยอาศัยการพิจารณาจากความร้ายแรงหรือความเป็นอันตรายต่อความผิดในแต่ละกรณีไป เช่น อาชญากรรมประเภทประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายชั้นอุกฉกรรจ์ อาชญากรรมประเภทประทุษร้ายต่อทรัพย์สินเป็นครั้งคราว อาชญากรรมประเภทกระทำความผิดโดยใช้ตำแหน่งหน้าที่เป็นเครื่องมือ เช่น การคอร์รัปชัน ฉ้อโกง เป็นต้น^{๑๙} นอกจากนี้ในบางประเทศเช่น สหรัฐอเมริกาก็กำหนดให้คดีอาญาทุจริตไม่มีอายุความ ดังนั้นในการกำหนดอายุความนั้นของแต่ละประเทศนั้นอาจมีหรือไม่มีก็ได้ซึ่งขึ้นอยู่กับเหตุผลและความจำเป็นของรัฐเป็นสำคัญ

การพิจารณาถึงข้อดีข้อเสียในเรื่องการเริ่มนับอายุความและการกำหนดอายุความทุจริตนั้นเป็นการหาวิธีการแก้ปัญหาเรื่องการทุจริตอย่างหนึ่ง แต่เมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุจูงใจในการทุจริตพบว่าผู้ที่กระทำการทุจริตมีแรงจูงใจและเห็นว่าผลตอบแทนที่จะได้รับเมื่อเปรียบเทียบกับความเสี่ยงที่จะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายนั้น คุ่มค่ามากกว่า ฉะนั้นแล้วการแก้ไขปัญหานี้ในเรื่องการทุจริต

^{๑๘}โปรดดู เจริญธรรมที่ ๑๕, ความเห็นของผู้แทนสำนักงานศาลยุติธรรมและผู้แทนสำนักงานอัยการสูงสุด

^{๑๙}ณรงค์ ใจหาญ อุทัย อาทิวา และคณะ, “ศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดชั้นโทษและการนำไปปรับใช้ในประมวลกฎหมายอาญา”. สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๔๙, น.๓.

จะต้องแก้ไขปัญหอย่างเป็นระบบ โดยการป้องกันการการทุจริตตั้งแต่ระดับนโยบายภาครัฐ จนไปถึงระดับการปฏิบัติการ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเรื่องการทุจริตได้อย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

บรรเจิด สิงคนดี, หลักนิติธรรมในฐานะเกณฑ์การตรวจสอบการกระทำในฐานะองค์การรัฐ, ๒๕๕๙

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, การดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการศึกษาความเป็นไปได้ในการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับอายุความในคดีทุจริต, กรกฎาคม ๒๕๖๐

วินัย หิมสุหรี, การกำหนดอายุความอาญากับการดำเนินคดีอาญาบางประเภท

คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ, หลักนิติธรรม The Rule of Law ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม, กันยายน ๒๕๕๗

ณรงค์เดช สรุโฆษิต, “หลักนิติธรรมกับการยุบพรรคการเมืองและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 237 วรรคสอง” วารสารกฎหมาย ปีที่ 29 ฉบับที่ 1/ฉบับพิเศษ (2555) น. 215–256.

อุดม รัฐอมฤต และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องการทุจริตเชิงนโยบาย: มาตรการในทางกฎหมายเพื่อควบคุมและป้องกันปัญหาการทุจริตเชิงนโยบายในประเทศไทย, ๒๕๖๐

เอกสารสังเคราะห์งานวิชาการกลุ่ม หลักสูตร การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ ๑๘, การพัฒนามาตรการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม, ๒๕๕๘

ภาษาต่างประเทศ

Transparency international(TI), timed out: statutes of limitations and prosecuting corruption in EU countries, ๒๐๑๐.

Van Roy, Edward. “On the Theory of Competition”, Economic Developing and cultural Change, Vol ๑๙, No.๑ October ๑๙๗๐.